

KIRSAL ALANLARDA SOSYAL KALKINMA VE SOSYAL HİZMET İLİŞKİSİ*

Deniz YÜKSEL

Öz

Bu çalışmanın amacı, sosyal hizmet ile sosyal kalkınma arasındaki ilişkiyi ve kırsal alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının kırsal kalkınmadaki rollerini ortaya koymaktır. Bu temel amaçları desteklemek için, kalkınmanın sosyal boyutuna odaklanarak kavramsal açıklamalar yapılmış ve kırsal kalkınmayı tarihsel bağlamında incelemek için Türkiye'deki kırsal politikaların gelişim seyri incelenmiştir. Sosyal hizmet uygulamalarının aktif katılımı desteklemesi ve güçlendirme yaklaşımını içermesi mesleğin kırsal alanda sosyal kalkınmanın hayata geçirilmesine aracılık eden yönünü oluşturmaktadır. Benzer şekilde, sosyal kalkınma esaslı bir kırsal sosyal hizmet uygulaması katılımcılık esaslı, sosyal adaleti gözeten ve yerel kültüre uyumlu bir anlayışı kapsamaktadır. Bu bağlamda, kırsal alanlarda refah artırıcı programlara ulaşamamanın yoksunluklar bağlamında ele alınmasının ve kırsal kalkınmanın bütüncül değerlendirilmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal kalkınma, Kırsal sosyal hizmet, Sosyal kalkınma

*Bu çalışma, yazarın doktora tez çalışmasının bir bölümünden derlenmiştir.
Dr., Bağımsız Araştırmacı, E-posta: denizyksl@gmail.com, ORCID: 0000-0001-5902-0426

YÜKSEL, D.(2022). Kırsal Alanlarda Sosyal Kalkınma ve Sosyal Hizmet İlişkisi. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 22(57), 745-773. DOI:10.21560/spcd.vi.1019369

THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIAL DEVELOPMENT AND SOCIAL WORK IN RURAL AREAS

Abstract

The aim of this study is to reveal the relationship between social work and social development and the roles of social workers working in rural areas in rural development. In order to support these basic objectives, conceptual explanations have been made by focusing on the social dimension of development and the development course of rural policies in Türkiye has been analyzed in order to examine rural development in its historical context. The fact that social work practices support active participation and include an empowerment approach constitutes the aspect of the profession that mediates the realization of social development in rural areas. Similarly, a rural social work practice based on social development includes an understanding that is participation-based, observing social justice and compatible with the local culture. In this regard, it is thought that the inability to reach welfare-enhancing programs in rural areas should be addressed in the context of deprivations and a holistic assessment of rural development is required.

Key Words: *Rural development, Rural social work, Social development*

GİRİŞ

1950-1960 yılları arasında “geleneksel” kalkınma fikri, kalkınmanın salt sanayileşme ve diğer birtakım faktörler (emek, sermaye birikimi gibi) ile mümkün olduğunu öne süren hakim anlayış olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yaklaşım, insan faktörünü göz ardı eden doğasından dolayı eleştirilmiştir; hızlı büyümenin beraberinde gelişmeyi getirmeyeceği, aksine olumsuz sonuçlar yaratacağı fikirleri ortaya atılmıştır. Dönemin hakim yaklaşımına getirilen eleştirilerden bir diğeri de yaklaşımın savunduğu tek tip gelişme fikridir. Buna göre, geleneksel kalkınma yaklaşımıyla tüm toplumlar için mümkün olan farklı gelişme biçimleri, aşamaları ve kabulleri göz ardı edilmiştir. Zaman içinde ise, kalkınma çalışmalarında toplumun ihtiyaçları daha ayrıntılı ve etik bir çerçeveden ele alınmaya başlanmıştır (Çakmak, 2003, s. 64).

1990’lı yıllara gelindiğinde, kalkınmada hak temellilik anlayışı gündeme gelmiştir. Bu anlayışın gelişmesinde, Nobel ödüllü Amartya Sen’in çalışmalarının ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından hazırlanan insani gelişme raporlarının önemli bir etkisi olmuştur. Bu gelişmelerin, iktisadi kalkınmanın tam manasıyla insana odaklanmasının zeminini hazırladığı belirtilmiştir (Seker, 2015). Tarihsel düzlemde küreselleşmenin etkisiyle birlikte kırsal kalkınma politikalarında önemli paradigma değişimlerinin yaşandığı görülmektedir. Günümüzde özellikle çevre sorunlarındaki artış ve gıda politikalarındaki değişim gibi birçok konu hem söz konusu kalkınma anlayışının evrilmesi hem de artan sorun türlerine eski yaklaşımlarla cevap alınmasındaki güçlükler neticesinde gündeme gelmiştir. Bu durum, sosyal hizmet disiplinin farklılaşan sosyal sorunlara yönelik felsefe ve müdahale yöntemleri geliştirirken kalkınma ile olan ilişkisinin yeniden tanımlanması ihtiyacını beraberinde getirmiştir.

Bu derleme çalışmasında, kırsal alanda sosyal hizmet ile sosyal kalkınma arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu temel amacı desteklemek için, kalkınmanın sosyal boyutunun ön plana çıkarılması adına kavramsal açıklamalar yapılmış, ardından kırsal alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının kırsal kalkınmadaki rolleri anlatılmış ve Türkiye’deki kırsal politikaların tarihsel gelişimi incelenmiştir.

Kalkınma Kavramı ve Kalkınmanın Boyutları

Kalkınma ile gelişme kavramlarının yakınlığına değinen Miser (1999, s.102-103), gelişmenin doğal süreç içinde oluşan bir değişme anlamı taşıdığını; kalkınmanın ise planlı bir müdahale sonucunda gerçekleşen değişimi ifade ettiğini aktarmaktadır. Kalkınmanın konusu olan toplumu ise, “yerel bir topluluk” olarak açıklamakta ve belli bir topluluktan söz edebilmek için birtakım özelliklerin var olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu özellikler; aidiyet duygusunun oluşmasını sağlayan “biz” duygusunun varlığı, yüz yüze ve dayanışmaya dayalı bir ilişkinin kurulmuş olması ve belli bir coğrafi sınırlar içinde daimi olarak yerleşmiş olmaktır. Dolayısıyla kalkınma çalışmaları bu özelliklere sahip köy, mahalle ya da kentteki topluluklar üzerinde gerçekleştirilebilmektedir.

Kalkınma kavramını, tarihsel süreç içerisinde yüklendiği anlam bakımından ve disiplin olarak ortaya çıkışı açısından inceleyen birçok çalışma bulunmaktadır. İlgili çalışmalarda, sıklıkla ekonomik büyüme ile ekonomik kalkınma ayrımının yapıldığı görülmüştür. Ekonomik büyüme gelir artışıyla birlikte iktisadi kalkınmayı sağlayan yönüyle açıklanırken, söz konusu büyümenin her koşulda kalkınma yaratacağı çıkarımına varmanın hatalı olduğunun altı çizilmektedir. Bu aslında kalkınma kavramının geniş ve tüm öğeleriyle birlikte değerlendirilmesi gerekliliğini de beraberinde getirmektedir. Yavilioğlu (2002) makalesinde, ekonomi dışı unsurların, diğer bir deyişle sosyal, kültürel, siyasi boyutların kalkınma literatüründe göz ardı edildiğini ifade etmektedir. Yazara göre, ekonomik kalkınmayı gerçekleştirecek üretim faktörlerinin oluşumunun sağlanması için beraberinde yapısal bir değişiklik de gerekmektedir. Dolayısıyla, gelişmenin arkasında yatan sebeplerin çok boyutlu olması ekonomik unsurlar eşliğinde kavramın diğer boyutlarıyla birlikte ele alınmasını gerekli kılmıştır. Benzer şekilde Schumacher (2018, s.148) konuyu şöyle yorumlamaktadır:

“Kalkınmayı nicel ölçüler ve büyük soyutlamalar içinde düşünmeye devam edersek, sorunun içyüzünü görme fırsatlarını kaçıırız. GSMH (Gayri Safi Milli Hasıla), yatırımlar, tasarruflar vb. kalkınmış ülkelerin incelenmesinde bir yarar sağlar ama kalkınma sorunlarıyla hemen hemen hiçbir ilgileri yoktur...Genellikle başarı ölçütü sayılabilecek GSMH'nın büyümesi

tamamen yanılıcıdır ve hatta ister istemez ancak yeni sömürgecilik olarak betimlenebilecek olguların ortaya çıkmasına yol açar.”

Sosyal açıdan kalkınma yaşam kalitesi, insan sermayesi ve sosyal değişim gibi kavramlar ile açıklık kazanmaktadır. Bu bağlamda, insanların temel ihtiyaçlarına erişimini sağlamak için ekonomik açıdan büyümenin sağlanması ve sosyopolitik ortamın kurumsallaştırılması yoluyla insanlara güven ortamının oluşturulması sosyal kalkınmanın temel bileşenleridir. Aynı zamanda, toplumda yaşayan bireylerin kendi iradeleri doğrultusunda karar alabilir güce kavuşabilmeleri için mal ve hizmetlerde çeşitliliğin sağlanması kalkınma kavramının yaşam kalitesini artırmadaki rolünü açıklamaktadır. Bunlar, sosyal göstergelerin yaşam kalitesi üzerindeki gücünü de ortaya koymaktadır (Çepni, 2008). “İnsan sermayesi” olarak kabul edilen bu sosyal göstergeler, diğer taraftan, ekonomik kalkınma üzerindeki olumlu etkileri ile birlikte değerlendirilmektedir (Yavilioğlu, 2002). Dolayısıyla, kalkınmayı bütüncül ele almak refah düzeyi üzerindeki değişimlerle birlikte değerlendirildiğinde anlamlıdır (Karataş, 1999, s.77). Kalkınmanın sosyal değişim üzerindeki rolü ise iki yönlüdür; kalkınma birey ve çevresindeki değişimleri etkilediği gibi onlarda meydana gelen teknolojik, sosyal, kültürel, örgütsel, davranışsal ya da politik değişimlerden de etkilenmektedir. Her değişim kalkınmaya yol açmayacağı gibi önemli olan kalkınma politikalarının toplumun tüm katmanları üzerinde muhtemel etkilerinin titizlikle değerlendirilmiş olmasıdır. Dolayısıyla bu süreçte insan faktörü kalkınma için önemli bir dayanak teşkil etmektedir (Singh, 2009). Kalkınma ile değişim arasında kurulan bu sebep-sonuç ilişkisinin ötesinde daha da önemli olan olgunun kendi iç yapısından doğacak olan kalkınma anlayışlarında meydana gelen değişimdir.

Kalkınmanın bu tarz topluma dönük hedeflerinin belirlenmeye başlanması temelde kavrama getirilen eleştirilerle olmuştur. Birtakım teorilerle farklı şekillerde açıklanan kalkınma kavramı daha sonraki süreçte “insan ve çevre faktörlerine duyarlı teoriler” (kapasite geliştirme, katılımcı kalkınma, sürdürülebilir kalkınma, refah artışı ve insani kalkınma ve tarihi bir olgu olarak kalkınma) ile yeniden kurgulanmıştır. Bu tarz yaklaşımların ortaya çıkmasıyla bir bakıma hakim olan iktisadi ağırlıklı kalkınma anlayışının eksik olan taraflarının da tamamlanması amaçlanmıştır (Polat, 2012, s. 99).

Kalkınma ve Sosyal Hizmet

Sosyal hizmet disiplini ilk ortaya çıktığı dönemde yoksullukla mücadele etmek için çalışmıştır. İlerleyen süreçte bu mücadele farklı alanlara yoğunlaşsa da az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaşanan sosyoekonomik problemler, küreselleşmenin olumsuz sonuçları, özellikle kalkınma programlarındaki yetersizlikler mesleğin kendi uygulama paradigmasını gözden geçirmesine yol açmıştır. Diğer bir deyişle, değişen ekonomi politikalarının da etkisiyle mesleğin kalkınma ile olan ilişkisinin yeniden tanımlanması ihtiyacı doğmuştur. Böyle bir ortam, kalkınma ile amaçlananın ne olduğu sorusunun yanıtlanmasını gerektirmiştir. Dolayısıyla, söz konusu bu dönüşüm süreci içinde kalkınma odaklı (developmental) sosyal hizmet bakış açısı ortaya çıkmış, sosyal sorunlar ve bunlara yönelik müdahale yöntemleri bu fikir etrafında yeniden düzenlenmeye başlanmıştır (Muzaale, 1987). Bu bakış açısı, kalkınma ile sosyal hizmet ilişkisini ortaya koyması yönüyle de bu çalışmaya temel teşkil etmiştir.

Kırsal Alanlarda Sosyal Kalkınma ve Sosyal Hizmet İlişkisi

Adalet sağlayıcı olarak sosyal hizmet, küreselleşen kalkınmanın negatif etkileri ile mücadele etmek için tüm insanların eğitim, sağlık, barınma gibi önemli alanlardaki hizmetlere erişimlerinin sağlanması için çalışmaktadır (Kut, 1999, s. 29-30). Sosyal hizmet disiplini bu yönüyle toplum düzeyinde farklı yöntemlerle çalışmalar yaparak dezavantajlı grupların iyilik halinin arttırılmasını sağlamaktadır.

Sosyal kalkınma “gelir, refah ve hizmetlerin dağılımında birtakım düzenlemelerin oluşmasını sağlayacak yapısal ve kurumsal reformları amaçlar ve aynı zamanda insanların yaşamlarını etkileyecek konulardaki katılımını, kişilerarası ilişkilerin doğasını ve insanların çevreleriyle ilişkileri” neticesinde ortaya çıkan niteliksel bir gelişimi ifade etmektedir. Bunu yaparken de tek tek insan ihtiyaçları yerine bütüncül olarak problem ve ihtiyaçlarla ilgilenmektedir. Dolayısıyla sunulacak çözüm disiplinler arası bakışı gerektirmektedir. Bu bakış açısı, sorunların birbirleri ile ilişkisini görmeyi ve fenomenler ile kişiler arasındaki bağı kurabilmeyi sağlar (Omer, 1979).

Sosyal kalkınma yaklaşımı, BM tarafından 1950’li yıllarda önce dar anlamda kullanılırken zaman içinde daha büyük nüfus gruplarının yaşam

kalitesini yükseltme, halk katılımı ve sosyoekonomik planlamanın birlikte ele alınması gibi çeşitli amaçları gerçekleştirmek için genişletilmiştir. Bu anlayışla, uygulanan kalkınma politikalarından belirli nedenlerden dolayı yeterli ölçüde pay alamamış yoksul mahallelere ve kırsal topluluklara yönelik sosyal refahın tesisi amaçlanmıştır (Midgley, 1995).

Sosyal kalkınma felsefesinde katılımcılık esası önem taşımaktadır. Sürdürülebilirlik fikri içinde olgunlaşan katılımcılık, adalet ve insan kaynağını geliştirme temsillerinde sosyal hizmete yakınlaşır. Katılımcılık¹, halkla bilgi alışverişi yapılarak ihtiyaçların belirlenmesi anlamına gelmektedir. Sosyal hizmet topluluklarla çalışırken toplum örgütlenmesi yöntemi ile bunu gerçekleştirmektedir. Kamu kurumlarının hizmet sağladıkları toplumun kültürü, yaşayış şekli, elindeki kaynakları ve potansiyelleri hakkında bilgi sahibi olarak onları tanımaları, yüz yüze iletişim kurmaları halk katılımını da olumlu anlamda etkilemektedir. Hizmetlere yönelik toplumun tepkisinin ve geribildiriminin dikkate alınması yine bu amaca hizmet etmektedir. Bu noktada katılımcılık, topluluktaki bireylerin kendi kaderini tayin haklarına da karşılık gelmektedir (Koçyıldırım, 1992, s. 50-54).

Dominelli (1997), sosyal değişimi sağlamak için sosyal hizmet ile sosyal kalkınma arasında işbirliği kurulmasını önermektedir. Sosyal kalkınma ile sosyal hizmetin bu süreçteki rolünü, “koruma” (maintenance) ile “özgürlükçülük” (liberationist) yaklaşımları arasındaki tartışma üzerinden açıklamaktadır. ‘Koruma’ yaklaşımı, insanların mevcut duruma daha iyi uyum sağlamaları için onlara destek olunmasını içerir. Diğer yaklaşım olan özgürlükçülük ise, mevcut koşullara yenilikçi alternatifler geliştirmeyi önerir. Her iki yaklaşım da farklı şekillerde kalkınmaya katkı sunarken, özgürlükçülük fikrinin yenilikçi tarafıyla sosyal kalkınma anlayışına daha yakın olduğu ileri sürülmektedir. Aynı zamanda, her iki yaklaşım da öne sürdüğü düşüncüyü, toplumların içinde bulunduğu geçiş sürecinin zorunlu bir sonucu olarak açıklamaktadır. Bu geçiş halindeki gelişme kaçınılmaz olarak ekonomiden kültüre kadar tüm alanlara sirayet etmektedir. Bu etkileşim sırasında toplumda bir “sosyal gerginlik” yaşanmaktadır. Kalkınmaya etki edecek uygulamaların

¹ Koçyıldırım (1992), katılımcılık konusunu sosyal hizmet bakış açısı ile üç farklı konu içinde ele almıştır. Bunlar; halkın demokratik olarak karar mekanizmalarına katılımı, planlamalarda yer alması ve bireylerin yardım ve dayanışma faaliyetlerine gönüllü olarak katılımıdır (s.7-8).

buradaki önemli bir rolü de, ortaya çıkan bu “gerginliği” denge seviyesine getirmektir. Böylelikle, insan içinde yaşadığı toplumla birlikte yeni düzene daha uyumlu bir geçiş yapabilmektedir. Bu noktada, hem sosyal kalkınmanın önemi anlaşılmakta hem de kalkınmanın bütünselliği ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sosyal hizmet disiplininin tüm bu süreçte birey, aile ve toplumların denge haline kavuşarak hem objektif hem subjektif refahı yakalamasında rolü bulunmaktadır (Kut vd., 1968, s. 363).

Sosyal kalkınma toplum kalkınmasını “öncelikli bir strateji” olarak sunmuştur. Fakat, her ülkenin gelişmişlik seyri farklılık gösterdiği için kalkınmayı uygulama biçimleri değişebilmektedir. Brohensha ve Hodge (1969)’dan aktarılanlara göre, kimi ülkelerde sosyal kalkınma uygulamaları daha çok yerel kurumlar tarafından sunulmakta, kimi ülkelerde sadece tarım politikaları ile ilişkili olabilmektedir. Yine, uygulamada çoğu yoksul kırsal bölgelerdeki; “toplum merkezleri, sağlık merkezleri, barınma hizmetleri, yol, su gibi altyapı hizmetleri” ön planda bir ihtiyaçken, bazılarında “toplumsal kimlik, demokratik katılım, kendi kaderini tayin, kendi kendine yardım” gibi konular üzerinde çalışılmaktadır (Midgley, 1995). Dolayısıyla, sosyal yardımlardan sağlık hizmetlerine, toprak reformundan çocuk refahına kadar birçok sosyal politika alanına yönelik geliştirilen sosyal hizmet modelleri, sosyal hizmet disiplininin kalkınma ile ilişkisine işaret etmektedir (Utting, 2010, s. 29-39) ve bu hizmetler ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre farklılaşabilmektedir.

Sosyal kalkınma aktif bir gelişim sürecini teşvik eder, en belirgin özelliği sosyal ve ekonomik kalkınma çabalarını birleştirmeye çalışmasıdır. Ekonomik ve sosyal politika düzenlemelerinin birbirleri ile dengeli hale getirilmesi sosyal kalkınmanın bireylerin çeşitli sosyal hizmet ve programlarla yaşam standartlarının yükseltilmesine yönelik amacına hizmet etmektedir. Sosyal kalkınmanın ekonomik gelişim talebi içerisinde tüm dezavantajlı bireylerin refahını gözeten sosyal sermaye yatırımları yer almaktadır (Şenkal, 2011).

Ife (2017), sosyal hizmetin kalkınma üzerindeki rolünü açıklamak için bir model geliştirmiştir. Bu modele göre toplumsal kalkınma; ekonomik, sosyal, kültürel, kişisel/tinsel, çevresel ve politik bileşenler etrafında açıklanmaktadır. Bu model sayesinde de kalkınmaya bütüncül olarak bakmak; yani olguyu tüm bileşenleri ile değerlendirmek mümkün olmaktadır. Omer (1979) tarafından

ise sosyal kalkınma fikrinin sahip olduğu temel prensipler eşitlik, insan onuru ve sosyal adalet olarak tanımlanmıştır. Bunlar bir bakıma sosyal kalkınmanın sahip olduğu değer odakları olarak açıklanmaktadır.

Sonuç itibarıyla, sosyal hizmet mesleği doğası gereği değişimi savunduğu için bu dönüşüme katkı sağlarken, aynı zamanda kırsal alanlarda yaşanan ve toplumsal yapı üzerinde olumsuz etkisi olan değişime cevap vermesi gerekmektedir (Collier, 2006). Özellikle, sosyal ve ekonomik kalkınma arasında bir denge tutturulmasını sağlayıcı rolü ile öne çıkan sosyal hizmet mesleği bireyi çevresi içinde ele alan bakış açısıyla bunu gerçekleştirmektedir. Daha özelden, sosyal hizmet bakış açısının kırsal kalkınmaya getirdiği katkı; aktif katılımı desteklemesi ve insanların içlerindeki potansiyeli açığa çıkarmaya odaklanmış bir anlayışa sahip olan güçlendirme rolü ile de açıklanmaktadır (Reddy, 1986, s. 211-212). Halihazırda, günümüzdeki kırsal sosyal hizmet uygulamalarına bakıldığında bunu yansıtan çalışmalara rastlanmaktadır. Küresel iklim değişikliğinin geçim kaynakları üzerindeki olumsuz etkisi hakkında bilgi sahibi olmalarını sağlamak için kırsal alandaki kadınları güçlendirme modelinin geliştirilmiş olması buna bir örnek teşkil etmektedir (Nyahunda, 2021).

KIRSAL SOSYAL HİZMET UYGULAMASI

NASW (2009), kırsal sosyal hizmetin amacını “kırsal nüfusu olumsuz etkileyen eşitsizlik, hizmetlerin erişilebilirliğinin kısıtlı olması, dışlanma gibi sorunları çözümlenmek ve aynı zamanda kırsal alanda yaşayan kırılgan ve risk altındaki insanları savunmak ve desteklemek” olarak açıklamıştır. Kırsal bölgelerdeki mevcut koşullar içinde farklı yaşamların olması sosyal hizmet uzmanlarının bu çeşitliliklerin farkına varması ve dolayısıyla sunulacak hizmetlerde farklı müdahale tekniklerinin planlanmasını gerektirmektedir. Dolayısıyla, “kentteki sosyal hizmet uygulama modellerinin kırdaki başarılı olup olmayacağı” kırsal sosyal hizmetle ilgili önemli bir tartışma sorusu olmuştur (Chenoweth, 2004; Collier, 2006). Halihazırda, genelci uygulamanın kent özü için tanımlanmış olan sosyal problemlerin kırsal bölgelerdeki koşulları yansıtmayacağı varsayılmaktadır ve kırsal için yeni sorun tanımlamalarının yapılmasına ihtiyaç duyulduğu vurgulanmaktadır (Collier, 2006).

Genelci sosyal hizmet literatürde birçok yazar tarafından kırsal uygulama için en iyi müdahale yaklaşımı olarak kabul edilmektedir (NASW, 2009; Martinez - Brawley, 1987). Genelci uygulama kapsamında özellikle vaka ve toplum çalışmalarını içeren toplumsal kalkınma yöntemi kırsal alanlardaki çalışmaların verimliliğini sağladığı için önerilmektedir (Locke ve Winship, 2005). Bu görüşlerin aksine, Chenoweth (2004), genelci yaklaşımın yanında özelleştirilmiş bir yaklaşımın önemine değinmektedir. Özelleştirilmiş yaklaşım savunusunu da kırsal alanın kendine özgü esnek yapısı ile açıklamaktadır. Buna göre; kentsel ve kırsal yerleşim yerlerindeki sosyal problemler benzer türde olsalar dahi kırsal alanlardaki koşullar sosyal hizmet müdahalesinin değişmesini gerekli kılmaktadır. Kente göre tasarlanmış çözüm müdahaleleri kırsal için fazlasıyla hiyerarşik ve yapılandırılmıştır. Sonuç olarak, geniş tabanlı nüfus grupları ile çalışmak için önerilen farklı müdahale modellerinin genelci yaklaşımla daha uyumlu olduğu söylenmektedir (Daley, 2010; Riebschleger, 2007, s. 208). Dolayısıyla birden fazla müdahale yöntemini birlikte kullanabilme imkanı tanıdığı için genelci yaklaşımın tercih edildiği belirtilmektedir (Patel ve Hochfeld, 2012).

Sosyal hizmet kırsal topluluklarla çalışırken söz konusu ihtiyaçların belirlenmesi sürecine kırsal alanda yaşayanların ve yereli tanıyan paydaşların katılımını sağlamak için toplumla çalışma basamaklarını takip edebilir. Buradaki ilk aşama olan toplum incelemesi, toplumun sosyo-kültürel ve iktisadi yönlerinin analiz edilmesidir. Böylelikle kırsal kalkınma planlarının oluşturulmasında doğru ve güvenilir bilgi sağlanmış olur. Diğer bir aşama, toplumla ilişkilerde, topluma yönelik hizmetler hakkında halkın bilinçlendirilmesi ve toplum çalışmalarına halkın katılımının teşvik edilmesinin sağlanmasıdır. Planlama kısmında, mevcut kaynakların yerel katılımcılarla birlikte ortaya konan çözüm ve ihtiyaçlara göre değerlendirilmesi amacı gözetilir. Günümüzde, daha modern tekniklerle yapılmaya çalışılan bir araya gelme aşaması, yerelin kültürel yapısı ile örtüşecek gönüllü kuruluşların ve sosyal kooperatiflerin kurulmasını kapsar. Eşgüdüm ve işbirliği kırsaldaki tüm paydaşların bir araya gelerek sorunları etraflı bir şekilde ele aldıkları aşamadır. Eğitim aşaması, kırsal toplum refahını sağlamada insani kalkınmanın gereği olarak yetişkinlerin eğitilmesini içerir ve kırsaldaki nüfusun yapısına göre bu eğitimlerin hedef kitlesi ve içeriği planlanabilmektedir (Koçyıldırım, 1992, s.

62-63). Tüm bu çalışmalar planlanırken sosyal hizmet uzmanları çalıştığı yöre ile ilgili “kültürel yetkinliğe” sahip olmalıdır. Şöyle ki, çalışma yapılan topluluk sadece bir araştırma “nesnesi” olarak görülmemelidir (Krysik ve Finn, 2015, s. 92-94).

Kırsal Toplumla Çalışma ve Sosyal Hizmet Uzmanının Rollerini

Kırsal kalkınma süreci birçok bileşene bağlıdır. Bunlardan biri, ekonomik faaliyetleri gerçekleştirmek ve toplumsal yaşama katkı sunabilmek için yeterli altyapının hazırlanması koşuludur. Aynı zamanda yeni iş sahalarının kurulması ve girişimciliğin özendirilmesi sürdürülebilir kırsal kalkınma için gerekli görülmektedir. Tüm bu koşulların “çevreye karşı sorumlu ve sosyal olarak adil” bir niyetin üzerine temellendirilmesi kırsal kalkınma sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Yine, hizmetlerin kırsal alana sunulması aşaması da, hem yerel ekonominin hem de sosyal bir yapının inşa edilerek devam etmesini ve dolayısıyla kırsalda yaşayanların yaşam kalitesinin iyileştirilmesini sağlamaktadır. Birbirinden bağımsız olmayan tüm bu aşamaların gerçekleşmesi, kırsaldakilerin mevcut sorunlara yönelik tutumlarının değiştirilerek, kırsal halkın elindeki kaynakları farklı şekillerde kullanmaları, yerelin harekete geçirilmesi ve kurumlar arası işbirliği ile mümkün olmaktadır (Cavaye, 2001).

Konu ile ilgili çeşitli araştırma bulgularında, Cavaye (2001)’nin kalkınma süreci için sunduğu önerilerin kırsal sosyal hizmet uygulamalarının da temelinde yer aldığı görülmektedir. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yapılan çalışmalarda (bu çalışmalar genellikle disiplinlerarası uygulayıcıların bir araya geldiği çalışmalardır) sosyal hizmetin kırsal alanlardaki rolü; çevreyi koruma, kırsalı güçlendirme ve sosyal adaleti sağlama üzerinde toplanmaktadır. Çevre koruma teması altında sosyal hizmetin; köylerde gıda güvenliğini garanti etme, kırsaldaki doğal kaynakları koruma ve sürdürülebilir üretim ve tüketim konusunda yöre insanını bilgilendirme hedefleri/rolleri bulunmaktadır. Kırsalı güçlendirme teması altında; kapasite geliştirme, kırsal alanda yaşayan kadınları güçlendirme, cinsiyete duyarlı müdahaleleri destekleme, grup çalışmalarına danışmanlık etme ve topluluk kalkınması organize ederek kırsalı güçlendirme ve yoksullukla mücadele çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Diğer konu olan kırsaldaki sosyal adaleti sağlamak için yöre insanının haklarını, ihtiyaçlarını ve taleplerini değerlendirme yoluna gitme sosyal hizmet uzmanının önemli rolleri arasında yer almaktadır (Yüksel, 2018).

Kırsal toplum kalkınmasında sosyal hizmet uzmanı birey, grup ve toplumla çalışmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için eğitsel ve psikososyal ihtiyaçları olan birey ve gruplarla grup çalışmaları yürütebilmektedir. Öte yandan, toplum kalkınmasında sosyal hizmet uzmanının temel sorumluluklarından biri de sosyal sorunlarda toplum organizasyonunu yürütmektir. Bu kapsamda, sosyal ihtiyaçlarla uyumlu olan kaynakları bir araya getirmeye çalışır. Söz konusu ihtiyaçları bilimsel yöntemlerle analiz eder ve bu süreçte çeşitli müracaatçı grupları ve sivil toplum örgütleri ile birlikte çalışır. Dolayısıyla “ihtiyaç analizi yapma” (need analyzer) ve proje yöneticisi olarak görev alma rolleri bulunmaktadır. Bu sayede toplumda dışlanmış dezavantajlı kesimlerin kaynaklara ulaşmalarını sağlayarak kolaylaştırıcılık rolünü ortaya koyar. Benzer şekilde, topluluk üyeleri ile kurulacak karşılıklı etkileşim uzmanın danışmanlık yönünü de ortaya çıkarmaktadır. Özetle, kırsal kalkınmada sosyal hizmet uzmanının; “kolaylaştırıcılık, rehberlik etme, araştırmacı, aracı olma (broker), savunuculuk, danışmanlık, sosyal değişim ajanı, vaka yöneticisi” gibi mesleki rolleri bulunmaktadır. Bu mesleki roller doğrultusunda, kırsal halkın karar süreçlerine katılımı güçlendirilebilir. Sosyal problemler neden ve etkileri ile tanımlanarak elde edilen verilerle müdahaleye dönük çalışmalar için sağlıklı planlamalar yapılır, araştırma bulgularına dayanarak politika düzeyinde yorumlanmasına ve devlet girişimlerinin şekillenmesine katkıda bulunulabilir. Kırsal alanlarda daha etkili, kaliteli ve düzenli hizmet sunumunun gerçekleşmesini sağlayacak sistemin oluşturulmasında kamu ile toplum arasında bağlantı kurulabilir. Özellikle vaka yöneticisi rolünde kırsal bölgenin özel problemleri üzerinde çalışmalar yürütülebilir (Dhavaleshwar, 2016, s. 62; Ganapathi, 2014). Örneğin; mevcut sağlık bakım sistemlerinin hamilelik dönemindeki kadınların ihtiyaçlarını karşılamadaki gücünün yetersiz olduğu varsayımı ile yürütülen çalışmanın sonucunda sosyal hizmet uzmanlarının kırsal alandaki rolleri; proje planlama, programın değerlendirilmesinde yöntemlerin geliştirilmesini sağlama ve danışmanlık olarak ortaya konulmuştur (Pistella vd., 2000).

Ross (1963), toplumun gelişmesini, topluluk üyelerinin kendi iradesi ve isteği ile verdiği kararlar sayesinde kazanacağı güce bağlar. Bu gücün kazanılmasında sosyal hizmet uzmanının, toplumdaki mevcut problemlerin belirlenip topluluk üyeleri ile birlikte belirlenmiş olan amaca hizmet eden süreci

yürütme rolü bulunmaktadır. Bu yürütmenin nasıl olacağı ince ipuçlarıyla açıklanmaktadır. Şöyle ki, toplumla çalışmada ihtiyaçların neye göre ve kim tarafından belirleneceği, nasıl bir öncelik sıralaması yapılacağı çok belirgin olamamaktadır. Sosyal hizmet uzmanının toplumdaki problemlere karşı tarafsız olması gerektiğini savunanlar olduğu gibi, aksine Ross (1963), sosyal hizmet uzmanının “ihtiyaçlara değer atfetmeye hakkı olması gerektiğini” öne sürmüştür. İhtiyaçların sıralanması aşamasında, topluluğu oluşturan kesimden bu sıralamanın yapılmasının istenilmesini önermektedir. Çünkü, bunun gerçekleşmesinin mümkün olmadığı durumlarda, yerel/kırsal topluluğun sahip olduğu kaynaklarla çözülemeyecek problemlerle karşı karşıya kalma riski ortaya çıkacaktır. Bir bakıma vakit kaybı olarak görülebilecek bu durum (kaldı ki topluluklar çok karmaşık bir yapıya sahip olabilir ve bunların yaşanması muhtemeldir, neticede yine bir öğrenme sağlar) kırsal halk ve sosyal hizmet uzmanı üzerinde başarısızlık duygusu yaratabilecektir.

Benzer şekilde, sosyal hizmet uzmanının gerçekçi olmayan önerileri toplulukta hayal kırıklığına yol açabilir; böyle bir durumda uzmana karşı güven kaybının yaşanması muhtemeldir. Dolayısıyla, sosyal hizmet uzmanlarının kendi belirledikleri kıstasları baz almak yerine insanların en çok hissettikleri ihtiyaçlarına odaklanmaları önerilmektedir. Diğer bir deyişle, “politik katılım süreci” olarak da tanımlanan sosyal hizmet uzmanının çalışma yapacağı topluluğun kültürünü, güç ilişkilerini ve politik tercihlerini kısaca toplumsal yapısını anlamak için zaman ayırması bu noktada önem kazanmaktadır (Pawar, 2014, s. 7). Toplumun sosyal yapısını anlayarak, hedef kültür hakkında bilgi edinilmesi ihtiyaçların kim tarafından belirleneceği ikileminden çıkılmasına yardımcı olur.

Sosyal hizmet uygulamasında hedeflenen değişim sürecinde sosyal hizmet uzmanları kolaylaştırıcı, insanlar için savunuculuk yapan bir destekleyici ve katalizör rolü taşımaktadır (Dominelli, 1997, s. 35). Aynı zamanda, birey ile toplum arasındaki arabulucular olarak, sosyal hizmet uzmanları, savunmasız kişilerin insan haklarını savunmada kritik bir role sahiptir. Dolayısıyla, sosyal kalkınma ile ilişkilendirilen bir sosyal hizmet çalışmasının sosyal sorunların yapısal nedenlerine inmesi beklenmektedir. Kısaca, “yerel düzeyde sosyal değişimi gerçekleştirmek için sosyal hizmet uzmanları şunları yerine getirmekle yükümlüdür:

- Yerel topluluklar için kaynak aramak,
- Sınırlı kaynakları adil bir şekilde kullanmanın yollarını araştırıp geliştirmek,
- Yerelin ihtiyaçlarına cevap verebilecek hizmetlerin tasarlanması ve sunulmasına aracılık etmek,
- Bireysel ihtiyaçlara cevap vermek,
- Yerel ihtiyaçlara cevap verme kapasitesini korurken, sosyal hizmet gündemini uluslararası hale getirmek” (Dominelli, 1997, s. 38).

TÜRKİYE’DE KIRSAL KALKINMA VE SOSYAL HİZMET

Türkiye’de Cumhuriyetin kurulması ile kalkınma çalışmaları başlamıştır. Bunda Cumhuriyet ile ortaya çıkan “modernleşme” ve “çağdaşlaşma hareketleri” nin büyük bir payı bulunmaktadır (Gülçubuk vd., 2010). Çalışmalarda genellikle neoliberal politikaların tarım, kalkınma üzerindeki etkisi 1980 öncesi ve sonrası olarak anlatıldığı için bu metinde de böyle bir anlatım tercih edilmiştir.

Türkiye’deki kırsal kalkınmanın tarihi tarım politikalarındaki değişime dayanmaktadır. Bu süreçte köylere götürülen hizmetler bu dönemin şartları içinde düşünülmelidir. Konu ile ilgili önemli gelişmelerden biri, günümüzde de yürürlükte olan, 1924 yılında 442 sayılı Köy Kanunu’nun çıkarılmasıdır. 1980 öncesi dönemde sosyoekonomik koşulları düzenlemeye yardımcı olacak köye yönelik çalışmalardan bir diğeri de 1925 yılında Aşar vergisinin kaldırılmasıdır. Zirai Birliklerinin kurulması, Tarım Kredi Kooperatiflerinin oluşumu, İskan Kanunu’nun çıkarılması, Toprak Mahsulleri Ofisi ve Devlet Su İşleri’nin kurulması o dönem için kırsala yönelik olumlu gelişmeler arasında sayılmaktadır (Geray, 2011). Yine, 1980 öncesi dönemde kırsala yönelik önemli gelişmelerden biri Köy Enstitüleridir. 1936 yılında ilk uygulamasına başlanılan modelde amaç ilköğretimin yaygınlaştırılması ise de çok partili sisteme geçildikten sonra 1954 yılında Köy Enstitüleri kapatılmıştır (Özensel, 2018, s. 112-113). 1965’li yıllara gelindiğinde “Çok Yönlü Kırsal Alan Planlaması” uygulanmaya başlanmıştır. Kırsala yönelik çalışmalarda bütüncüllüğü vurgulamasıyla önemli kabul edilen bu uygulama; sağlıktan göçe kadar tüm kırsal alanlardaki makro sosyal hizmetleri içine alan “sosyal planlama”;

tarımsal eğitim ile kırsal istihdama odaklanan “ekonomik planlama”; ve köyün altyapı hizmetleri için tasarlanmış olan “fiziksel planlama” alanlarına yönelik düzenlemelerden oluşmaktadır (Geray, 1974). Bunlar daha detaylı olarak ileride kalkınma planları çerçevesinde aktarılmaktadır.

1960 sonrası planlı ekonomi dönemi olarak adlandırılan süreçte2 uygulanan kalkınma planlarına bakıldığında şunlar ön plana çıkmaktadır; 1960 yılında nüfusun % 68,1’inin (TÜİK, 2018) kırsal nüfusun oluşturduğu göz önünde bulundurulduğunda, birinci kalkınma planında (1963-1967) yer alan tedbirlerin, önerilerin çoğunlukla kırsala yönelik olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Halihazırda, planda tarım sektörü ile ilgili ayrıntılara genişçe yer verildiği, özelde köylere yönelik toplum kalkınması yaklaşımının uygulanmasının planlandığı görülmektedir. Planda tarım alanında çalışanlar “en düşük hayat standardında yaşayanlar” olarak nitelendirilmiş, gelir dağılımında oluşabilecek adaletsizliğin önüne geçebilmek için de özünde halk katılımı olan toplum kalkınması yaklaşımı bu sayede hizmetlerin daha etkili olacağı savunularak önerilmektedir. Sosyal boyutta sosyal hizmetlerin ayrı bir başlıkta incelendiği planda bu kısımda ayrıca kırsala değinilmemekle birlikte, toplum kalkınmasını gerçekleştirirken öncelikli olarak eğitim ve sağlık alanları vurgulanmış, bunlar da sosyal hizmetler kapsamında değerlendirilmiştir. Köylere yönelik hizmet sunumundan “Milli Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım, Bayındırlık, Sanayi, Ticaret ve İçişleri Bakanlıkları” sorumlu tutulmuşlardır (DPT, 1963, s. 53-102).

II. Kalkınma Planında (1968-1972) kırsalın girişimcilik gücünün geliştirilmesine yönelik programlar yer almaktadır. Bu kapsamda, “köy ve köylüye yönelik sorunlar” altında “altyapı hizmetleri, sosyal nitelikli yatırımlar” ve bunların dengeli dağılımının gözetilmesi hususu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda kırsalda yaşayanların ihtiyaçlarına yönelik gerçekçi çözüm

² 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve ülke genelinde çok boyutlu bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak amacıyla kalkınma planları hazırlanmıştır. 2011 yılında Devlet Planlama Teşkilatı lağvedilmiş ve yerine 641 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Kalkınma Bakanlığı kurulmuştur (RG: 08.06.2011 27958). 2018 yılında yeni sisteme geçişle, yapılan düzenlemelerle Kalkınma Bakanlığı ile Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı 703 Sayılı KHK ile “Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı” çatısı altında toplanmıştır. Kalkınma Planlarının ise Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından yapılması karara bağlanmıştır (RG: 09.07.2018 30473).

önerilerine gereksinim olduğunun altı çizilmiştir. Dolayısıyla o dönem için bölge halkının genellikle hayvancılık, tarım, sulama, ağaçlandırma gibi ekonomik faaliyetlerini geliştirmeye yönelik kalkınma projeleri yürütülmüştür. 1969 yılında “Türkiye Kalkınma Vakfı”nın kurulması “sivil bir oluşum” olması yönüyle önemli bir gelişme olarak kabul edilmektedir. Diğer bir dönemi içeren III. kalkınma planında (1973-1977) yer alan merkez köy kalkınması yaklaşımı (Bakırcı, 2007, s. 137-139) ile amaçlanan merkez etrafındaki diğer köylere merkezdeki köy aracılığıyla hizmetin taşınması ön plana çıkmaktadır. Buna göre; “sağlık ocakları, temel eğitim okulları, mesleki kurslar” gibi hizmet merkezleri belirlenmiş olan merkez köylerde kurulmaktadır. IV. kalkınma planında (1979- 1983); kırsal açıdan öne çıkan gelişme “Köykent Yaklaşımı”dır. Fakat bu modelin uygulanması çok uzun sürmeyerek merkez köy yaklaşımına devam edilmiştir (Yenigül, 2017). Türkiye kırsalının parçalı, dağınık arazi yapısından dolayı belli bir merkezden hizmetlerin götürülmesi hizmetler arasındaki koordinasyonu zorlaştırmıştır. Diğer taraftan, köykent yaklaşımı ile kırsal yöre insanının birlik ve dayanışma gücünden faydalanılarak kırsalda çeşitli iş alanlarının kazandırılacağı bir amaç güdülmüştür. Fakat yaklaşımın denendiği yörelerde dahi kalkınma amaçlarıyla uzun soluklu ve doğrudan bir ilişki kurulamamıştır (Geray, 1981; Yenigül, 2017).

V. (1985-1989) kalkınma planında; kentteki yaşam ile köydeki yaşam standartları arasında adaletin gözetilmesi amaçlanmıştır. “Entegre Kırsal Kalkınma Projeleri”, “sürdürülebilir insani kalkınma yaklaşımı”, katılımçılık, kamu kaynaklarının etkin, kullanılması, insani gelişme hedeflerine ulaşılması bu dönemin hâkim kalkınma politika anlayışları içerisinde yer almaktadır. VI. kalkınma planı; kırsal nüfusun genel nüfus içindeki payının hayli düştüğü yıllardır (1990-1994) (Kırsal nüfusun genel nüfus içindeki payı, %41’dir.). “Kırsal alan planlaması” yaklaşımı kırsal politikalarda esas alınarak merkez köy ve küçük yerleşimlere yatırım ve hizmetlerin yönlendirilmesi planlanmıştır. Yine, bu plan dâhilinde kırsal alanlardaki işsizlik sorunu odağında tarım dışı ekonomik faaliyetlerin gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca, kırsal hanelerin eğitim, kültür ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılarak bütünleşmiş çalışmaların özendirilmesi gerekli görülmüştür. Yedinci kalkınma planında; merkez köy ve özel sektör yatırımlarının teşviki gündemdedir. 2001-2005 dönemine ait sekizinci kalkınma planında kırsalda sivil toplumun katılımına

yönelik bir vurgu yapılmış ve ayrıca sürdürülebilirlik ilkesi önemsenmiştir. Buraya kadar olan tüm planlardan ortaya çıkan tablo kırsala yönelik yönetsel ve politik açıdan birtakım sorunlardan, ayrıca kırsalın dağınık yapısından dolayı hizmetleri en etkin bir biçimde ulaştırmaya yönelik birçok farklı yaklaşımın uygulandığı ve kalıcı bir modelin olmadığı çıkarımı yapılabilir. Ayrıca, kırsalda beklenen düzeyde istihdam alanının yaratılması ya da sürdürülebilir somut adımlar atılması söz konusu dönemler için zor olmuştur (Bakırcı, 2007; DPT, 1989; Yenigül, 2017).

Bu noktada, kalkınma planları kapsamında hazırlanan kırsal politika belgeleri önem taşımaktadır. Dokuzuncu kalkınma planı kapsamında hazırlanan Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi³ (UKKS II) (2014-2020) belgesinde, kırsala yönelik kalkınma çalışma alanlarından biri de yoksulluk olarak hedeflenmiştir. Ayrıca kırsal alanlardaki kadın, çocuk ve gençlere yönelik sosyal yardım ve hizmetlerin daha etkin hale getirilmesinin sağlanması kırsal kalkınma amaçları arasında yer almıştır.

Tablo 1. Kırsal Alanlara Yönelik Sosyal Politika Öncelikleri

Kırsal Alanlara Yönelik Sosyal Politika Öncelikleri (UKKS II) :
▪ Eğitim hizmetlerine erişilebilirlik
▪ Koruyucu sağlık hizmetlerine erişilebilirlik
▪ Mevsimlik tarım işçilerine yönelik hizmetlerin etkin hale getirilmesi
▪ Sosyal hizmet ve yardımların etkinleştirilmesi
▪ Dezavantajlı bireyler için sosyal içerme politikalarının planlanması

Kaynak: UKKS (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015, s. 51) raporundan derlenmiştir.

UKKS II'de vurgulanan önemli noktalardan biri de yerleşme konusudur. Uzun dönemdir Türkiye'de, hem ekonomik hem de idari sebeplerden dolayı (kırsal alanlara yönelik çalışmaların maliyetli olması, yereldeki birimlerin kurumsallaşma sorunları gibi) kırsala yönelik çalışmalar merkez idare

³ Türkiye'de 9. Kalkınma Planını (2007-2013) kapsayan dönemde ilk kez kırsal kalkınmaya yönelik Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi ve Kırsal Kalkınma Planları adı altında politika belgeleri hazırlanmıştır (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015, s.11).

tarafından yürütölmektedir. Bu kapsamda, sivil toplum kuruluşları ve mahalli idarelerin işbirliklerinin özendirilmesi gündeme gelmiştir (Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015, s. 50- 52). 2007-2013 dönemini kapsayan UKKS I'de (DPT, 2006) insan kaynağının güçlendirilmesi ile yerel kalkınma kapasitesinin geliştirilmesi aynı stratejik amaç içinde iken UKKS II'de ayrı başlıklar halinde birer stratejik hedef olarak yer almaktadır. Böylelikle kırsal kalkınmayı amaçlamak için oluşturulmuş bir belgede yerelin ayrıntılı olarak incelenmesi belgenin amaca daha çok hizmet ettiğini göstermektedir.

Genel olarak bakıldığında temel ilkelerini toplumsal düzeyde “insan odaklılık, katılımcılık, kapsayıcılık, hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkeleri” üzerine temellendiren onuncu kalkınma planı kalkınmaya bütöncöl bir yaklaşımla yaklaşmaktadır. Ayrıntılara bakıldığında, kırsalda gittikçe yaşlanan nüfus üzerinde ve köylerdeki taşınalı hizmetlerde düzenlemelere gidilmesi ihtiyacı ele alınmıştır. Ayrıca, kırsal dezavantajlı bölgelerin teknolojiye erişimi konusu dikkate alınmıştır. Kırsal alanlara sunulacak sosyal hizmet ve yardımların sunumunda arz odaklılığın esas alınacağı, kırsalda yoksulluk sınırının altında yaşayanların öncelikli hizmet grubu içinde yer alacağı belirtilmiştir. Bunun için kamunun kapasitesinin güçlendirilmesi (Kalkınma Bakanlığı, 2013) gerekliliği vurgulanmıştır.

2019-2023 dönemini kapsayan on birinci kalkınma planında (SBB, 2021) “nitelikli insan, güçlü toplum” başlığı içinde yer alan sosyal hizmetlerde sosyoekonomik açıdan dezavantajlı bireylerin güçlendirilmesi yoluyla yoksullukla mücadele edilmesi birincil amaç olarak yer almaktadır. Politika ve tedbirlere bakıldığında kırsalda yürütölen projelerin amaçlarıyla uyumlu bir içerik olduğu görölmektedir. İlgili planda sosyal yardımların ciddi şartlara bağlanması dikkat çekmekle birlikte sosyal yardım programlarında düzenleme yapılması ihtiyacı ön planda tutulmuştur. Planın kırsal kalkınma ile ilgili kısmı sosyal hizmetlerle ilgili planlarla paraleldir. Özellikle sosyal kalkınma vurgusu dezavantajlı bireylerin istihdam edilebilirliğinin artırılması hedefi üzerinden yapılmıştır.

Sonuç itibariyle, 1980'lerden itibaren uygulanan neoliberal politikalar kırsal alanlardaki politikaların da değişmesine yol açmıştır. Bunlar, kamu yönetimindeki idari yapının değişimi, yerelleşme, sivil toplum örgütlerinin

hizmet sunumunda yer alması ve AB'ye uyum süreci kapsamında yürütülen çalışmalardır. (Yenigül, 2017). Günümüzde, çoğunlukla, sürdürülebilir kırsal kalkınma temelinde sürdürülebilir kırsal turizm, toplumsal cinsiyet odaklı kırsal kalkınma, ekolojik tarım, kırsal inovasyon gibi kırsalda yaşayan halkı güçlendirmeye ve istihdama yönlendirmeye yönelik çalışmalara odaklanılmaktadır. Özetle, tarihsel süreç içinde incelenen kalkınma planlarında görüldüğü üzere, hakim olan kalkınma yaklaşımlarının yansımaları şeklinde yürütülen kırsal kalkınma uygulamalarında, kırsal kalkınmanın tarımsal üretimdeki verimlilikle sağlanabileceğini savunan görüşler zamanla yerini daha bütüncül yaklaşımlara bırakmıştır.

Kırsal Kalkınma Temelli Çalışma Örnekleri

Ülkelerin kırsal kalkınma faaliyetleri üzerinde merkezi hükümetler, yerel yönetimler, kırsal halk, üretici birlikleri, kooperatifler, dernekler ve vakıflar hem tek başlarına hem de birlikte rol almaktadır. Türkiye'deki kırsal kalkınma tarihine bakıldığında kırsalda yürütülen politikalarda uluslararası kuruluşların da büyük bir belirleyici etkisi olduğu görülmektedir. Türkiye, BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) gibi kırsalda sosyal kalkınmayı ve çevresel sürdürülebilirliği sağlamayı amaçlayan örgütlere üyedir. Aynı zamanda Dünya Bankası ve diğer ülke kalkınma ajanslarının mali desteği ile kırsalda çeşitli çalışmalar yürütülmektedir.

Türkiye'de kırsal alanlara yönelik politikaların düzenlenmesinde ve yürütülmesinde birçok kamu kurumunun rolü bulunmaktadır. Bunların en başında Tarım ve Orman Bakanlığı gelmektedir. Bunun yanında, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK), Kalkınma Ajansları ve belediyeler de bu alanda etkin rol oynamaktadır.⁴ Tarım ve Orman Bakanlığı özellikle ülkemizde tarım politikalarının oluşturulmasından yükümlüdür. Bunun için araştırma geliştirme çalışmaları yapmakta, kırsal kalkınma, çiftçi örgütlenmesi, çiftçilerin eğitilmesi gibi yayım çalışmaları ile birlikte orman, su kaynakları, hayvancılık, güvenli gıda gibi konulardaki çalışmaları koordine etmekle sorumludur. İlgili kurum tarafından taşra örgütlenmelerinde özellikle

⁴ Bir diğer kurum ise 2011 yılında kurulmuş ve 2018 yılında Türkiye'de parlamenter sistemden Cumhurbaşkanlığı hükümet sistemine geçiş sonrası kaldırılan Kalkınma Bakanlığı'dır. Günümüzde bu bakanlığın görevlerinin bir kısmı Cumhurbaşkanlığı bünyesinde oluşturulan Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir.

kadınlara, gençlere ve çocuklara yönelik birçok proje yürütülmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2018). Bu projeler, kurum bazında kadın çiftçilere yönelik tarım ve ev ekonomisi ile ilgili konularda yoğunlaşmakta olup diğer kurumlarla işbirliği halinde ise kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesi ile ilgili ve toplumsal cinsiyet alanlarındaki çalışmaları kapsamaktadır. Örneğin, Afyonkarahisar'da kırsal alanda yaşayan kadınların girişimciliklerini arttırmaya yönelik yürütülen projeleri inceleyen bir araştırmada, bu projelerin kooperatifleşme bilincini kazandırma ve istihdama teşvik etme yoluyla kadınları sosyal ve ekonomik açılardan güçlendirdiği vurgulanmaktadır (İlter vd., 2019).

TKDK5, Kurum, Avrupa Birliği Katılım Öncesi Mali Yardım Aracı'nın beşinci bileşeni6 altındaki kırsal kalkınma bileşeni kapsamında öncelikli olarak birçok kurum ve kuruluşun da görüşleri alınarak hazırlanan kırsal kalkınma programını uygulayan bir kurumdur. TKDK, tarım, tarıma dayalı sanayi, turizm işletmeleri ve el sanatları gibi kırsal kalkınmanın tamamını içerecek kapsamda mevcut tesislerin, işletmelerin ulusal standartlarını AB ve uluslararası standartlara çıkarmak için desteklemelerde bulunan bir kurumdur. Kırsal bölgelerdeki yapım işleri, gıda işletmeleri, bitki yetiştiriciliği, kırsal turizm, makine-ekipman alımları gibi konularda desteklemede bulunmaktadır (TKDK, 2019).

AB tarafından kırsal kalkınma hedefleri kapsamında düzenlenen dört alandaki desteklerden (diğerleri; tarım sektöründe yeniliklerin desteklenmesi, kırsal çevre yönetimi, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi ile yaşam kalitesinin artırılması) biri de LEADER programının uygulanmasının7 desteklenmesidir. LEADER8, Avrupa Birliği Katılım Öncesi Yardım Aracı

⁵ Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, 5648 sayılı yasayla 2007 yılında 2005 yılında kapatılan Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün yerine kurulmuştur.

⁶ Tüm bileşenler şunlardır; (1) geçiş dönemi desteği ve kurumsal yapılanma, (2) bölgesel ve sınır ötesi işbirliği, (3) bölgesel kalkınma, (4) insan kaynaklarını geliştirme, (5) kırsal kalkınma.

⁷ "LEADER yaklaşımının uygulanması çalışmalarına AB ve Türkiye Cumhuriyeti tarafından finanse edilen "AB Katılım Öncesi Yardım Aracı Kırsal Kalkınma (IPARD) Programı" ile başlanmıştır." (Sevilmiş, 2019, s.47)

⁸ Kısaltmanın açılımı şöyledir; "Liason Entre Actions pour le Développement de L'Economie Rurale - Links Between Actions for the Development of Rural Economy" (European Union, 2012). (Türkçe, "Kırsal Ekonominin Geliştirilmesinde Faaliyetlerin Birleştirilmesi" anlamına gelmektedir.)

(IPA)'nın beşinci bileşeni olan kırsal kalkınma önlemleri arasında yer alan bir yaklaşımdır. Yaklaşım, aşağıdan yukarıya bir yönetim anlayışına sahip olduğundan dolayı kırsal toplulukların ihtiyaçlarını belirlerken yapılan hataların minimize edilmesini sağlamaktadır. Böylelikle bölge insanının yaşadıkları alan hakkında alınacak kararlarda diğer kamu-özel sektör aktörleri ile birlikte yer alması mümkün olabilmektedir. LEADER bünyesinde çeşitli illerde yerel eylem grupları oluşturulmaktadır. Bu grup bünyesinde karar alma ve uygulama aşamalarında çiftçiler, yöredeki kadınlar, gençler ve sivil toplum kuruluşları yer alabilmektedir (Sevilmiş, 2019).

Bölgesel kalkınmanın sağlanması için kurulmuş olan Kalkınma ajansları 2006 yılında 5449 sayılı kanunla kurulmuştur. Amaçları; “kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini artırmak, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak, yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma planı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak” olarak tanımlanmıştır (5449 sayılı Kanun). İfadelerden de anlaşıldığı üzere ajanslar, yönetim sayesinde kazanılan güçle bölgesel düzeyde kalkınmayı çeşitli yönlerden desteklemektedir. Bu yönlerden biri de sosyal kalkınma boyutudur. Kalkınma ajansları kuruldukları bölgelerde yerel insanın eğitim, istihdam, engellilerin sosyal hayata entegrasyonu gibi toplumda sosyal içermeyi hedefleyen çalışmalara da katkı sağlamakta ve yereldeki çeşitli kurumlarla işbirliği yapmaktadır. Kalkınma ajansları buldukları bölgelerdeki göç, yoksulluk, kırsaldan göçle gelen nüfusun kente adaptasyonu, engelliler, tarım işçisi kadınlar ve kırdan kente göç sonucu kırsalda tek kalan yaşlı nüfus gibi önemli konulara yönelik çalışmaktadır (Kuzu vd., 2012).

Belediyelerin, kalkınma faaliyetlerinin yürütülmesinde çok önemli rolü bulunmaktadır. Yereldeki birtakım altyapı sorunlarını gidererek ekonomik kalkınmaya zemin hazırlama, yörede yeni iş olanaklarının yaratılması için yörenin yatırımlara uygun hale getirilmesi, sosyal ve ekonomik kalkınma için diğer paydaşlarla işbirliği yapma ve buna teşvik etme gibi amaçlarla belediyeler genel olarak bu sürece katkı sağlamaktadır. Dezavantajlı gruplara yönelik sosyal içermeye politikalarının uygulayıcılığını üstelenerek kalkınmadan

adil bir biçimde yararlanamamış kesimleri kapsayacak şekilde kaynakların kullanımının sağlanmasından sorumlu olmaktadır (Göymen, 2004, s. 24-25).

Bölgesel kalkınma uygulamalarının ülkemizde önemli bir yeri bulunmaktadır. Bunlardan biri bölgesel bir kalkınma hibe programı olan Sosyal Destek Programı (SODES), 2008 yılında Güneydoğu Kalkınma Programı Eylem Planı çerçevesinde belirlenmiş olan sonraki yıllarda birçok ili de bünyesine alan sosyal kalkınma odaklı bir uygulamadır. Bölgedeki sosyoekonomik sorunlara yönelik kültür, sanat ve spor faaliyetlerini de destekleyerek sosyal uyumu artırıcı projeler üretilmektedir. Bu programa 2010 yılında Köylere Hizmet Götürme Birlikleri de katılmıştır (DİKA, 2010, s. 56-57; Kalkınma Bakanlığı, 2012).

Kuruluşlar tarafından yürütülen ortak çalışmalar kırsal için bütüncül gelişmeyi sağlaması yönüyle değer taşımaktadır. Kırsala yönelik ortaklaşa yürütülen çalışmalar aynı zamanda birer sosyal kalkınma örneği niteliğindedir. Şöyle ki, 2012 yılında birçok bakanlık ve meslek odası işbirliğinde kırsalda kadınlara yönelik bir programı hedefleyen “Kadın Çiftçi Eğitimi İşbirliği Protokolü” imzalanmıştır. Bu bağlamda, kırsalda yaşayan kadın çiftçilere yönelik toplumsal cinsiyet, kadına yönelik şiddet, temel hak ve özgürlüklerle ilgili eğitimler düzenlenmiştir. Yine, kadın kooperatiflerinin desteklenmesine yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir (AÇŞHB, 2019a; AÇŞHB, 2019b). 2018 yılında Tarım ve Orman Bakanlığı’nın Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı ortak çalışması olan kadın kooperatiflerinin güçlendirilmesine yönelik bir çalışma kurumlar arası işbirliğine örnektir. Ayrıca, FAO ile işbirliğinde bulunularak kadınlara yönelik çeşitli çalışmalar yapılmaktadır. Bunun dışında kırsalda genç işsizlikle mücadele amacıyla “Tarımsal Nüfus Gençleşiyor Projesi” kapsamında gençlere belirli illerde eğitimler verilmiştir.

Ayrıca, kırsal kalkınmaya yönelik ilçe bazında çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar Bölge Kalkınma İdareleri Başkanlıkları tarafından yürütülmektedir. Konya Ovası Projesi (KOP) kapsamında yürütülen ‘Kırsal Dezavantajlı Alanlarda Tarımsal Kırsal Kalkınmaya Yönelik Model Geliştirilmesi Etüt Projesi’ bunlardan biridir. Benzer şekilde, Güneydoğu Anadolu Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı bünyesinde temelde kırsal yoksullukla mücadele

etmek için “Entegre Katılımcı Kırsal Kalkınma Projesi” yürütülmüştür; bu kapsamda ilçe bazlı çalışmaların yapıldığı görülmektedir (KOP, 2019).

Kırsal alanlardaki tüm bu gelişmelere rağmen hizmet sunumlarında aksaklıklar yaşanabilmektedir. Kırsal kalkınma ile ilgili bazı durum analizlerinde dezavantajlı gruplara yönelik planlamaların eksik kalabildiği görülmektedir. Kurumlar diğer kurumların faaliyet alanlarına girmekten imtina edebilmekte ya da sivil toplum kuruluşları ile kaynak sağlama düzeyi dışında henüz sistematik bir işbirliği yapılamamaktadır (Kuzu vd., 2012; Yüksel, 2019). Kurumların özellikle politika yapma süreçlerinde ve önleyici hizmetlerin planlanmasında teşvik edilmeleri gerekmektedir (Özmete, 2010, s. 89; Özmete ve Özdemir, 2015).

SONUÇ

Kırsalda sosyal kalkınma ve sosyal hizmet ilişkisi, sosyal kalkınmanın toplum odaklı olması ve birçok bileşeni barındıran süreçleri içermesi üzerine kuruludur. Yıllar içinde anlamı ve kapsamı genişleyen sosyal kalkınma, kırsal sosyal hizmet uygulamalarında dezavantajlı kırsal nüfusun refahını arttırmayı amaçlayan yönüyle somutlaşmaktadır. Alanyazında, sosyal kalkınma ile sosyal hizmet ilişkisini açıklayan farklı fikirlerin özünde katılımcılık, sosyal adalet ve insan refahı olduğu görülmektedir. Özellikle katılımcılık anlayışı sosyal kalkınma temelli bir sosyal hizmet fikri açısından neredeyse tüm yazarların üzerinde mutabık kaldığı bir husus olarak öne çıkmaktadır.

İncelenen araştırmalarla, sosyal kalkınma esaslı bir kırsal sosyal hizmet uygulamasının yereldeki halkın ihtiyaçlarının yerelde kapsamlı bir şekilde analiz edilmesini, sosyal adaletin gözetilmesini ve kültürel yetkinlik becerisinin kullanılmasını gerektirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, böyle bir uygulama, kamusal hizmetlerin kendi arasında koordinasyonunun sistemli bir şekilde yürütüldüğü bir işleyişe de ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada, sosyal hizmet uzmanlarının kırsal kalkınmadaki rolleri; çevreyi koruma, kırsalı güçlendirme ve sosyal adaleti sağlama üzerinde yoğunlaşmaktadır. Aynı zamanda, bölgesel farklılıkları gözetilen bir anlayış ve bilimsel yöntemlerle ihtiyaç analizlerinin yapılması esas olmaktadır.

İnsan sermayesi, sosyal değişim ve yaşam kalitesi sosyal kalkınmanın bileşenleri olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, kırsalda yaşayan

dezavantajlı kesimin sorunları incelendiğinde sosyal refah artırıcı programlara ulaşamamalarının yoksunluklar bağlamında ele alınması ve sosyal kalkınmanın sağlanmasında önemli yeri olan kırsal kalkınmanın bütüncül değerlendirilmesi gerekli olmaktadır. Yurtdışında kırsal sosyal hizmet kapsamındaki uygulamalarda ve diğer kırsal sosyal hizmet uygulamalı araştırmalarda belirli bir sorun alanına özgü daha küçük ölçekte programların yürütüldüğü görülmektedir. Bu sayede, kalkınma kapsamındaki çalışmalar daha sağlıklı bir şekilde hedef gruba ulaşabilmektedir. Dolayısıyla, ülkemiz özelinde de kırsalda yapısal değişimi önceleyen sosyal kalkınma anlayışı ile birlikte mikro düzeyde çalışmaların yapılmasına ihtiyaç olduğu anlaşılmaktadır.

Mevcut uygulamalardan yola çıkılarak kırsal alanlarda kırsal topluluğun ihtiyacı olan farkındalık ve bilinç oluşturma çalışmalarına gerek duyulabileceği görülmektedir. Özellikle yenilikçi modeller her koşulda her yörenin toplumsal ve kültürel yapısına uymayabilmektedir. Kırsal alanların sahip olduğu bazı problemler kalıcı çözümlerin üretilmemesine yol açabilmektedir. Bu sorunlar tarımdaki yapısal problemlerden, özelde ulaşım, altyapı hizmetlerindeki eksiklikler, kooperatifleşme bilincinin yaygın olmaması, gençlerin tarıma bakışı ve genç işsizliği gibi konuların yanında kurumların kendi içindeki sorunlardan da kaynaklanmaktadır. İllerde yürütülen yerel eşitlik eylem planlarının ilçelerin bünyesinde de etkin bir şekilde hayata geçirilmesi için ilçedeki yerel birimlerin sosyal hizmet merkezleri ile işbirliği içinde çalışmaları bu noktada önerilebilir. Bu işbirliğinin sağlanması için gerekli yasal düzenlemelerin ve kapasite güçlendirmelerinin yapılması gerekmektedir. Aynı zamanda, kırsal alanların sahip olduğu çocuk, kadın ve yaşlı nüfus yoğunluğu kısaca demografik yapı göz önünde bulundurularak hizmet planlaması yapılmalıdır. Özellikle, kırsal alanlardaki sosyal sorunların temelinde yer alan dinamikler analiz edilerek yöreye özgü hizmet modelleri oluşturulmalıdır. Sosyal hizmet mesleği uygulamada farklı disiplinlerdeki kurumlarla, farklı hizmet sunucuları ile koordineli bir şekilde çalışmaktadır. Kırsal alanda bu eşgüdümlü çalışmanın etkin bir şekilde işletilmesinin daha fazla önem kazandığı açıktır.

Son olarak, kanıta dayalı uygulama bilgisi sayesinde sosyal kalkınma konusu zenginleşebileceği için farklı dezavantajlı gruplardan elde edilecek kırsal mekana özgü güncel bilgi üretimine gereksinim duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

- AÇSHB (2019a). Kadın Çiftçi Eğitimi İşbirliği Protokolü. Erişim adresi: <https://kadininstatusu.aile.gov.tr/projelerimiz>
- AÇSHB (2019b). Kadın Kooperatiflerinin Güçlendirilmesi İşbirliği Protokolü. Erişim adresi: <https://kadininstatusu.aile.gov.tr/projelerimiz>
- Bakırcı, M. (2007). Türkiye’de Kırsal Kalkınma: Kavramlar-Politikalar-Uygulamalar. 1. Baskı. s. 41-198, Ankara: Nobel Yayın.
- Cavaye, J. (2001). Rural Community Development - New Challenges and Enduring Dilemmas. *Journal of Regional Analysis and Policy*, 31(2):109-124.
- Chenoweth, L. (2004). Educating Practitioners for Integrative Rural Practice. *Rural Society*, 14(3), 276-287.
- Collier, K. (2006). *Social Work With Rural Peoples*. Third Edition. Vancouver: New Star Books.
- Çakmak, H.K. (2003). Kalkınma İktisadi Literatüründe Gelişme Kavramının evrimi. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(2): 49-68.
- Çepni, E. (2008). *Kalkın Kalkınalım*. İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Daley, M.R. (2010). A Conceptual Model for Rural Social Work. *Contemporary Rural Social Work*. 2: 1-7.
- Dhavaleshwar, C. (2016). The Role of Social Worker In Community Development. *International Research Journal of Social Sciences*, 5(10): 61-63.
- DİKA (2010). *Dicle Bölgesi Sosyal Durum Raporu, Dicle Kalkınma Ajansı*.
- Dominelli, L. (1997). Social Work and Social Development: A Partnership In Social Change. *Journal of Social Development in Africa*, 12(1): 29-38.
- DPT (2006). *Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (2007-2013)*. Erişim adresi: <https://kkp.tarim.gov.tr/Ukks2007-2013.pdf>
- DPT (1989). *Altıncı Beş Yıllık (1990 – 1994) Kalkınma Planı*. Yayın No: 2174.
- DPT (1963). *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*. Erişim adresi: http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/Birinci_Bes_Yillik_Kalkinma_Planı-1962-1967.pdf
- European Union (2012). *EU Rural Review LEADER And Cooperation*, Erişim adresi: http://enrd.ec.europa.eu/app_templates/filedownload.cfm?id=C5783D0F-93AD-1BC6-83B6-2869BA396C36

Ganapathi, B. (2014). Social Work Profession and Rural Development. International Journal of Multidisciplinary Advanced Research Trends, 1(1): 55-68.

Geray, C. (2011). Dünden Bugüne Kırsal Gelişme Politikaları. Ankara: Phoenix Yayınevi.

Geray, C. (1981). Kırsal Türkiye'de Toplum Kalkınması ve Kooperatifçilik: Örnek Olaylar. Ankara: Tuna Yayıncılık ve Dağıtım.

Geray, C. (1974). Planlı Dönemde Köye Yönelik Çalışmalar. Ankara: TODAİE Yayınları.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (2015). Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi (UKKS 2014-2020). Erişim adresi: [https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20\(2014-2020\).pdf](https://kkp.tarim.gov.tr/UKKS%20(2014-2020).pdf)

Göymen, K. (2004). Yerel Kalkınma Önderi Ve Paydaşı Olarak Belediyeler. Yerel Kalkınmada Belediyelerin Rolü İçinde. Uluslararası Sempozyum Kitabı. Erişim adresi: <http://research.sabanciuniv.edu/1427/1/KorelGoymen.pdf>

Gülçubuk, B., Yıldırak, N., Kızılaslan, D.Ö., Kan, M., Kepoğlu, A. (2010). Kırsal Kalkınma Yaklaşımları Ve Politika Değişimleri. Türkiye Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, Ankara.

Ife, J. (2017). İnsan Hakları Ve Sosyal Hizmet: Hak Temelli Bir Uygulamaya Doğru. Ankara: Nika Yayınevi. 1. Baskı.

İlter, B., Kundak, S., Cenikli, V. S. (2019). Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmada Bir Alternatif Olarak Kadın Girişimciliği: Afyonkarahisar Örneği. Girişimcilik İnovasyon ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi, 3(5), 30-37.

Kalkınma Bakanlığı (2012). Sosyal Destek Programı. Erişim adresi: http://www.sodes.gov.tr/wpcontent/uploads/2017/04/SODES_KITABI_2012.pdf

Kalkınma Bakanlığı (2013). Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018). Ankara.

Karataş, K. (1999). Toplumsal Kalkınmanın Önündeki Engel: İşsizlik Ve Genç İşsizliği. Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet (ss. 75- 88). Sosyal Hizmet Sempozyumu (20-21-22 Ekim 1999), Diyarbakır. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları.

Koçyıldırım, Ş. (1992). Toplumsal Hizmetlerde Halk Katılımı. Ankara.

KOP (2019). KOP Bölgesi'nde İlçe Bazlı Kırsal Kalkınma Programı Uygulanıyor. Erişim adresi: <http://www.kop.gov.tr/haber/kop-bolgesi-nde-ilce-bazli-kirsal-kalkinma-programi-uygulaniyor/282>

Krysyk, J. L., Finn, J. (2015). Etkili Uygulama İçin Sosyal Hizmet Araştırması. (Çev. Ed. E. Erbay). Ankara: Nika Yayınevi.

Kut, S. (1999). GAP Bölgesel Kalkınma Ve Sosyal Hizmet. Bölgesel Kalkınma Sürecinde Sosyal Hizmet (ss. 27-30). Sosyal Hizmet Sempozyumu (20-21-22 Ekim 1999), Diyarbakır. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmetler Yüksekokulu Yayınları.

Kut, S., İyicil, F., Güran, N., Başçı, E., Ergun, E.H., Kongar, E., Kuntbay, İ., Rizvie, M.H. (1968). Sosyal Hizmetler Politikası (VIII. Grup). III. Milli Sosyal Hizmetler Konferansı Raporu: Türkiye'de Sosyal Değişme ve Sosyal Hizmetler (ss. 355-383). Ankara, Türk Standartlar Enstitüsü, T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları, Yayın No: 54.

Kuzu, İ., Torun, N., Şavlı, T., Karaağaç, A., Sayılanoğlu, M., Çalhan, M. (2012). Kurulustan Bugüne Kalkınma Ajanslarında Sosyal Politikalar: Genel Değerlendirme ve Önerilerle. Erişim adresi:

https://www.karacadag.gov.tr/Dokuman/Dosya/www.karacadag.org.tr_160_OG4O54DR_kurulustan_bugune_kalkinma_ajanslarinda_sosyal_politikalar.pdf

Locke, B.L., Winship, J. (2005). Social Work In Rural America. Lohman, N., Lohman, R.A. (Ed.). Rural Social Work Practice (pp.: 3-6). New York, NY: Columbia University Press.

Martinez-Brawley, E. (1987). From Countrywoman To Federal Emergency Relief Administrator: Josephine Chapin Brown, A Biographical Study. The Journal of Sociology and Social Welfare, 14(2): 9.

Midgley, J. (1995). Social Development: The Developmental Perspective In Social Welfare. CA and New Delhi: Sage, London, Thousand Oaks.

Miser, R. (1999). Kalkınma, Toplum Kalkınması, Yönetimi Ve İnsan Gelişimi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 32(1): 101-112.

Muzaale, P.J. (1987). Rural Poverty, Social Development And Their İmplications For Fieldwork Practice. Journal of Social Development in Africa, 5 (2): 75-85.

NASW (2009). Rural Social Work. Social Work Speaks. National Association of Social Workers Policy Statements, 2009- 2012. 297-302.

Nyahunda, L. (2021). Social Work Empowerment Model for Mainstreaming the Participation of Rural Women in the Climate Change Discourse. J. Hum. Rights Soc. Work, 6, 120–129. <https://doi.org/10.1007/s41134-020-00148-8>.

Omer, S. (1979). Social Development. International Social Work, 22(3): 11-26.

Özensel, E. (2018). Kır Sosyolojisi: Türkiye’de Kırsal Yapıların Dönüşümü. Çizgi Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Özmete, E. (2010). Sosyal Hizmette Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı: Kavramsal Analiz. Aile ve Toplum, 11(6): 79-90.

Özmete, E., Özdemir, P. (2015). Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma Göstergelerinin Analizi: Sosyal Refah Ve Sosyal Hizmetler. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 26(1): 111-130.

Patel, L., Hochfeld, T. (2012). Developmental Social Work In South Africa: Translating Policy Into Practice. International Social Work, 56(5): 690–704.

Pawar, M. (2014). Social Work Practice With Local Communities In Developing Countries: Imperatives For Political Engagement. 4(2). SAGE Open. DOI: <https://doi.org/10.1177/2158244014538640>.

Pistella, C.L., Bonati, F.A., Mihalic, S. (2000). Social Work Practice In A Rural Community Collaborative To Improve Perinatal Care. Social Work Health Care, 30: 1-14.

Polat, M. (2012). Küreselleşen Kalkınma: Bir Eleştirisi. İstanbul: Açılım Kitap.

Reddy, G.N. (1986). Social Work Components In The Integrated Rural Development Programme In India. International Social Work, 29(3): 207–214.

Riebschleger, J. (2007). Social Workers’ Suggestions For Effective Rural Practice. Families in Society, 88(2): 203–213.

Ross, M. (1963). Toplum Düzenlenmesi Teori Ve Prensipleri. Ankara: Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü Yayınları (Çev.: Dr. Yusuf Tunca).

SBB (2021). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023). Erişim adresi: <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>

Schumacher, E.F. (2018). Küçük Güzeldir: Önceliği İnsana Veren Bir Ekonomi Anlayışı. 7. Çeviri: Osman Çetin Deniztekin. Basım (1973). İstanbul: Varlık Yayınları.

Seker, F. (2015). Kalkınma Etiği Ve Kapsayıcı Büyüme. 1. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Sevilmiş, G. (2019). Avrupa Birliği’nde LEADER Yaklaşımı Ve Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. Kırsal Kalkınma Dergisi, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu (TKDK) Yayını, 16: 42-49.

Singh, K. (2009). Rural Development: Principles, Policies, And Management. New Delhi; London: Sage.

Şenkal, A. (2011). Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika. 3. Baskı. İstanbul: Alfa Yayınları.

Tarım ve Orman Bakanlığı (2018). Samsun Tarımsal Destekler Bülteni, El Kitabı, Samsun İl Müdürlüğü.

TKDK (2019). Tarım Ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu Belgeler. Erişim adresi: <https://www.tarimorman.gov.tr/sgb/Belgeler/SagMenuVeriler/TKDK.pdf>

TÜİK (2018). Nüfus istatistikleri. Erişim adresi: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>

Utting, P. (2010). Sosyal Politika Ve Kalkınma: On Önemli Engel. 4. Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu Bildiri Kitabı (ss. 29-39), 19-20 Kasım 2009, İstanbul: TEPAV Yayınları, No:50.

Yavilioğlu, C. (2002). Kalkınmanın Anlambilimsel Tarihi Ve Kavramsal Kökenleri. C. Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 3(1): 59-77.

Yenigül, S. B. (2017). Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yaklaşımlar Ve Bu Yaklaşımların Türkiye'nin Kırsal Kalkınma Politikalarına Etkisi. Planlama Dergisi, 27(1): 16-25.

Yüksel, D. (2019). Kırsal Kalkınma Bağlamında Sosyal Hizmet: Samsun Vezirköprü Örneği (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi SBE, Ankara.

Yüksel, D. (2018). The Role Of Social Work In Rural Development: A Systematic Review [Abstract]. Joint World Conference on Social Work, Educational Social Development.

5449 Sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun (2006, 8 Şubat), Resmi Gazete (Sayı: 26074). Erişim adresi: <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208-1.htm>